

■ Рыштаванні Бацькаўшчыны

СТАРАЖЫТНЫ МУР РАСЦЕ...

НА ЛЮБЧАНСКІМ ЗАМКУ БУДУЦЬ УЗВЕДЗЕНЫ ПАЎДНЁВАЯ І УСХОДНЯЯ ВЕЖЫ

Восень — час падвядзення вынікаў. І шчаслівы той, хто прыходзіць да гэтай пары з рахункам зробленых карысных спраў. Гэта акурат можна сказаць пра Дабрачынны фонд «Любчанскі замак» — летам там пашчыравалі ад душы. Дзякуючы праведзеным работам у бліжэйшы час на замку, згодна з прынятай канцэпцыяй яго адраджэння, будуць адноўлены... яшчэ дзве страчаныя вежы.

У мінулым годзе падчас археалагічных даследаванняў удалося адшукаць рэшткі Паўночнай вежы (Дазорцы). Падмуркі знаходзіліся вельмі глыбока — на 3,5 метра ніжэй за ўзровень замчышча. Вывучалі таксама падмуркі паўднёва-заходняй сцяны — як высветлілася, яны разбіраліся, а будаўнічы матэрыял з іх выкарыстоўваўся для ўзвядзення палаца ў 1860-х гадах. Усё гэта дало падставы для прыняцця рашэння аб аднаўленні страчаных аб'ектаў.

СЛЯДЫ КУНСТКАМЕРЫ

Сёлета археалагічныя работы былі скіраваныя на даследаванне муру флігеля і палаца (якія захаваліся да нашага часу). Таксама шукалі, дзе знаходзілася скарбніца князёў Радзівілаў: згодна з інвентарамі, яна была ўзведзена на падмуроўцы — на глыбіні каля паўметра. Частка экспанатаў скарбніцы ў свой час стала асновай унікальнага музея — Любчанскай кунсткамеры. У ёй захоўваюцца збор карцін і скульптуры вядомых майстроў, археалагічныя калекцыі, зброя. Аднак і па сёння, на жаль, ні слядоў калекцый, ні самой скарбніцы адшукаць не ўдалося...

Затое знайшлі рэшткі плацін: калісьці замак з трох бакоў атачаўся равамі з вадой, а каля Нёмана яе ўтрымлівалі драўляныя перагародкі, якія і былі знойдзеныя.

Археалагі спрабавалі таксама адшукаць падмуркі драўлянай Усходняй вежы, аднак так і не натрапілі на іх. Падмуркаў або не мелася зусім, або яны былі невялікімі і іх разабралі, калі будавалі палац. Аднак Усходнюю вежу ўсё адно плануецца ўзвесці — згодна з тым, як яна адлюстравана на гравюры Нарновіча-Наронскага, што захоўваецца ў Варшаве.

Дырэктар добрачыннага фонду «Любчанскі замак» Іван ПЯЧЫНСКІ кажа, што, каб правесці археалагічныя раскопкі, давлялося сутыкнуцца з пэўнымі цяжкасцямі:

— Першапачаткова кошт раскопак, згодна з атрыманымі каштарысамі, вагаўся ад 30 800 да 106 600 рублёў. Аднак такая сума для добрачынна-

Рэстаўраваныя калоны на ўездзе ў Любчанскі замак.

га фонду, натуральна, была недасяжнай. Таму мне давлялося звярнуцца па дапамогу і напісаць ліст у Адміністрацыю Прэзідэнта. Там да сітуацыі паставіліся з разуменнем і дзякуючы кіраўніцтву Акадэміі навук і Інстытута гісторыі было знойдзена рашэнне, якое задаволіла ўсіх. Раскопкі прайшлі паспяхова і, самае галоўнае, своечасова, калі на замку было шмат валанцёраў.

ПРАКЛАДВАЮЧЫ МАСТЫ І ПЛАЦІНЫ

Сёлета спецыялісты Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта дапамогуць у правядзенні інжынерных даследаванняў — будуць вывучаны фундаменты збудаванняў і зроблены заключэнні па іх стане. Атрыманыя матэрыялы плануецца выкарыстаць для аднаўлення вежаў, палаца і флігеля. Стане зразумела, ці патрэбны дадатковыя ўмацаванні падмуркаў.

— Мы спадзяёмся што архітэктурны праект на ўвесь комплекс будзе гатовы і вынесены на разгляд савета пры Міністэрстве культуры ў кастрычніку гэтага года, — адзначае Іван Пячынскі. — Калі архітэктурны праект прыме (зацвердзіць) савет, будзе распрацаваны яшчэ і будаўнічы праект, які разгледзіць пазаведамасная экспертыза.

Пасля атрымання дакументацыі рабочага праекта першапачаткова плануецца аднаўляць тыя збудаванні, якія існавалі ў XVII стагоддзі: Паўночную вежу, затым Ус-

ходнюю — гэта архітэктурныя дамінанты канца XVI — XVII стагоддзя. Будуць аднаўляцца масты, якія ішлі да замка, плаціны. Плануецца паглыбіць равы, якія і сёння атачаюць старажытны мур.

ДЗЕЛЯ ДАЎГАВЕЧНАСЦІ

Для аднаўлення збудаванняў будуць выкарыстаныя доўгатэрміновыя матэрыялы — камяні, цэгла. Сёлета падчас некалькіх валанцёрскіх летнікаў была зроблена вельмі важная работа — са старых, непатрэбных будынкаў нарыхтавана 31,5 тысячы цаглін. Калі ўлічыць, што адна цагліна каштуе 4,1 рубля, а важаць 3,9 кг, то робіцца відавочным, што фонду ўдалося істотна сэканоміць. Калі б набыта такую ж колькасць цэглы, давлялося б замовіць 6 фур па 20 тон, на кошт амаль 130 000 рублёў. А дастаўка каштавала б не менш за 3400 рублёў. Таму тую работу, што зрабілі валанцёры толькі нарыхтоўваючы цэглу, можна ацаніць у 133 400 рублёў.

Для вонкавых работ будзе выкарыстана цэгла, што і па форме, і па колеры адпавядае гістарычнай. Магчыма, яе змогуць вырабіць на Мінскім заводзе будаўнічых матэрыялаў (ужо вядуцца адпаведныя перамовы).

Шмат іншага матэрыялу — драўніны — патрэбна на заканчэнне Брамнай вежы. Яна неабходна, каб правесці ўнутраныя работы, у тым ліку насласць падлогі. Таму Іван Пячынскі звярнуўся да міністра лясной гаспадаркі Міхаіла Амелянчыка (ён нарадзіўся недалёка ад Любчы, у Клю-

кавічах). Як высветлілася, міністр пра замак ведаў і раней, нават бываў у ім. Таму праектам аднаўлення вельмі зацікавіўся і пагадзіўся падтрымаць яго будаўнічымі матэрыяламі. Такая шчодрая дапамога аказалася вельмі своечасовай.

Варта дадаць, што не толькі Міхаіл Амелянчык стаў добрым сябрам Любчанскага замка — ужо шмат гадоў аднаўленне вельмі істотна фінансава падтрымлівае Прыорбанк.

УЛАСНЫМІ РУКАМІ...

Натуральна, Любчанскі замак складана ўявіць без валанцёрскіх летнікаў. Многае робіцца тут менавіта рукамі студэнтаў-добраахвотнікаў. Не стаў выключэннем і гэты год. Сёлета правялі чатыры летнікі — студэнтаў БНТУ, БДТУ, БДУ. Таксама прыязджалі працаваць тыя, хто ўжо раней быў на замку. На некаторыя выхадныя адначасова збіралася да 70—100 чалавек!

Важнай справай, аднаўленнем узных калон, займаўся студэнт 5-га курса БДТУ Сяргей Сахончык. У яго камандзе працавалі іншыя навучэнцы гэтай установы, у тым ліку Ягор Дабравольскі. Хлопцы расказалі, што ім прыемна ўсведамляць сваю карыснасць — рабіць справу, якая застаецца для нашчадкаў... Атрыманы досвед аднаўлення работ дазволіў ім па-новаму зірнуць на сябе і на тое, што можна зрабіць уласнымі рукамі...

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ,
nina@zviazda.by
Навагрудскі раён

Дырэктар фонду Іван Пячынскі (справа) і археолаг Андрэй Мяцельскі з валанцёрамі падчас раскопак.

ПАНТЭОН ПЯЧЫНЫ

Подавайте же потомкам,
что маете з предков.
Андрэй РЫМША.

Сучаснікі ў жаданні хоць нека рас-
тлумачыць незвычайны лёс гэтага
чалавека, таямнічасць і легендар-
насць яго асобы, ягоную бурлівую
дзейнасць, бліскучыя перамогі да-
лучылі Усяслава да чарадзёў і ве-
шчунюў. Нават лічылася, што нара-
дзіўся ён ад чараў — «волхования».
Верылі, што князь можа абярнуцца ў
ваўка, тура, сокала, як герой былін-
нага эпасу волат Вольга. Ды і пра яго
самога складалі быліны. Невядомы
аўтар геніяльнага «Слова пра паход
Ігаравы» натхнёна апеў полацкага
князя:

*Усяслаў-князь людзям чыніў суды.
Радзіў князям гарады,
А сам уночы ваўком рыскаў,
З Кіева паспяваў да пейняў
Да Тмутараканя,
Хорсу ў Полацку пазвоняць
Ютрань рана*

*У званы святое Сафіі.
А ён той звон чуе ў Кіеве.
Хоць і вешчуну меў душу*

*ў дзёрзкім целе,
Ды часта ад бедаў цярэў ён.*

(Пераклад Рыгора Барадуліна.)
Ад перамогі да паражэння, ад мі-
ру да вайны — вось так усё жыццё.
Каб захавалася летапіснае жыццё
Усяслава, можна ўявіць, якое захап-
ляльнае гэта было б чытанне. Але
якія выпрабаванні ні выпадалі б, ён
усё роўна быў верным сваёй Баць-
каўшчыне. За яе веліч і свабоду жыві і
змагаўся Усяслаў. Стаўшы маладым
на чале Полацкай зямлі, цаглінка за

УСЯСЛАЎ БРАЧЫСЛАВІЧ

(? — 1101)

цаглінкай будаваў ён сваю дзяржаву.
І як сімвал яе паставіў у Полацку Са-
фійскі сабор — заявіў пра роўнасць
з Ноўгарадам і Кіевам.

А калі Усяслаў пасталеў, дык ад-
чуў сваю сілу, падняў меч вайны. Вы-
рашыў ажыццявіць бацькоўскую ма-
ру — далучыць Наўгародскую зямлю
да Полацка. У 1067 годзе полацкая
дружина на чале з Усяславам узя-
ла Ноўгарад. У знак падначалення

Ноўгарада зняў ён з Сафійскага са-
бора званы і перавёз іх у Полацк.
У адказ усе паўднёварускія князі
рушылі на Полацкую зямлю і рас-
правіліся з Менскам: мужчын забілі,
жанчын і дзяцей захапілі ў палон,
а горад спалілі. Усяслаў спазніўся
на дапамогу і сустрэў ворага на ра-
цэ Нямізе, непадалёку ад Менска.
З сакавіка 1067 года адбылася адна
з найбуйнейшых бітваў тых гадоў.
Аўтар «Слова» напіша:

*На Нямізе галовы сцелюць снапамі,
Малоцяць цапамі,
жыццё кладуць на таку злюцела,
веюць душу ад цела.
Нямігі, крывавыя берагі
не збожжам былі засеяны зноў —
засеяны косцямі рускіх сыноў.*

Кіеўскі летапіс прыпісаў перамогу
сынам Яраслава — паўднёварускім
князям. Але, дзіўная рэч, «перамож-
цы» пасля бітвы паспешліва адсту-
пілі з Полацкай зямлі. Поле бою за-
сталася за Усяславам, а па традыцыі
лічылася: хто застаўся «стаяць на
касцях» — той і пераможца. Усяслаў
засланіў сваю Бацькаўшчыну ад ва-
рожай навалы, выратаваў гарады і
сёлы ад агню і мяча. Зразумёўшы,
што Усяслава зброяй не пераможаш,
Яраславічы скарысталі аблудлівасць
і хлусню. Яны паклікалі Усяслава на
перамовы і, парушыўшы крыжовае
цалаванне, паланілі яго разам з дву-
ма сынамі. Усяслава прывезлі ў Кі-
еў і кінулі яго ў няволю. Амаль год
прасядзеў Усяслаў у порубе. У гэты
час на Русь напалі полаўцы. Ярасла-

вічы былі разбіты. Супраць кіеўскага
князя Ізяслава ўспыхнула паўстан-
не. Напалоханы Ізяслаў уцёк з Кіева.
Усяслава пад вітальныя крыкі кіяне
вызвалілі з няволі і абвясцілі вялікім
князем кіеўскім. Вось такі лёс.

Сем месяцаў кіраваў Усяслаў
Руссю. І ў звоне кіеўскай Сафіі чуў
звон сваёй — полацкай. Не прамя-
няў ён Бацькаўшчыну на высокі па-
сад рускага ўладара. І пры першай
жа магчымасці вярнуўся ў Полацк. І
пачаліся гады барацьбы. Ізяслаў з
польскім войскам выгнаў Усяслава
з Полацка. Чаго толькі не здарыла-
ся за гэтыя гады з Усяславам. І быў
разбіты наўгародцамі, і трапіў да іх
у палон, і вызваліўся, і зноў узяў
меч, каб вызваліць Бацькаўшчыну
ад варажых панавання, і, нарэшце, у
1071 годзе пераможцам уехаў у ста-
ліцу сваёй дзяржавы. Але не магла
змірыцца Русь са свабодай Полац-
кай зямлі. Новыя раці ішлі на Крывію.
Кіеўскі князь Усевалад у 1077 годзе
паспрабаваў захапіць Полацк. Уся-
слаў адбіў наступ ворага. Наступным
годам усе вайсковыя сілы Русі, наў-
гародская, кіеўская, чарнігаўская,
смаленская дружны і палавецкая
арда падышлі да Полацка. Усяслаў
і гэтым разам абараніў сваю сталі-
цу. У гневе заваёўнікі разрабавалі
полацкія прадмесці і знішчылі горад
Одрск. Помсцячы за спусташэнне
сваёй зямлі, Усяслаў захапіў Сма-
ленск. Чарнігаўскі князь Уладзімір
Манамах за гэта «пняж» землю, до-
воеваў до Лукомля і до Логожска,

та на Дрытск воюя». У 1084 годзе
ён нападе на адноўлены Менск і
спаліць яго. Але скарыць Усяслава,
заваяваць Полацкую зямлю Русь не
змагла. І калі на Любецкім з'ездзе
ў 1097 годзе сабраліся рускія князі,
каб падзяліць паміж сабой Русь,
Усяслаў, як уладар незалежнай дзяр-
жавы, праігнараваў гэтую дзяльбу.

Апошнія гады жыцця Усяслаў
пражываў у міры. Суседзі асцерагалі-
ся нападаць на полацкія землі, каб
не выклікаць яго помсты. На гэтыя
гады прыпадае росквіт магучасці
Полацкага княства, яго ўлада рас-
паўсюджваецца на Ніжняе Падзвінне
аж да Балтыйскага мора — на Земі-
галію, Лівонію, Летонію, Літву.

Цікавыя звесткі пра Усяслава
былі ў архіве Менскай епархіі, якія
пададзены ў кнізе «Воспоминания
о древнем православии Западной
Руси» (1867 г.). Паводле іх, Усяслаў
пабудаваў цвержу пры ўпадзенні ра-
кі Нямігі ў Свіслач, на тым месцы, дзе
калісьці адбылася славетная бітва.
Адсюль і пачаў расці новы горад, які
назваў па імені спаленага на рацэ
Менцы Менска. Такім чынам, Уся-
слава можна лічыць заснавальнікам
Менска — сталіцы сённяшняй Рэс-
публікі Беларусь. Ён жа заснаваў у
горадзе Узнясенскі манастыр.

У 1101 годзе Усяслаў памёр. Ле-
тапісец дакладна адзначыў і дзень
(14 красавіка), і час (9 гадзін), калі
вялікі сын Полаччыны адышоў у бес-
смяроцце.

Вітаўт ЧАРОПКА.